

Prof. dr. Šaćir Filandra

Univerzitet u Sarajevu (BiH) / University of Sarajevo (BiH)

Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

sacir.filandra@fpm.unsa.ba

Primljeno / Received: 28. 11. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 06. 2026.

PROPITIVANJE NEPITANOG¹

QUESTIONING THE UNQUESTIONED²

U recentnoj nečitalačkoj kulturi, znanstvenoistraživačkoj inertnosti i naslijeđenim hermeneutičkim obrascima bosanske državnosti knjiga Semira Halilovića o povijesnom iskustvu bosanske zemlje i društva s vlastitom državnošću prolazi skoro nezapaženo. I to nije pravedno. Halilović na krajnje inovativan, hrabar, kritički i osoben način prilazi razmatranjima iskustava Bosne s oblicima i sadržajima vlastite državnosti unoseći dašak svježine u prilično okoštale i polarizirajuće diskurse o ovoj temi. Autor ne nastupa s dogmatskih pozicija, ne mitologizira niti esencijalizira Bosnu, ne piše o kontinuitetu ili diskontinuitetu njene hiljadugodišnje državnosti – oko čega se savremene etnonacionalne naracije najviše spore – već se usredsređuje na iskustvo polimorfne bosanske pravno-političke posebnosti sa širokim spektrom unutarnjih i spoljnih determinacija koje su određivale i još određuju Bosnu kao posebnu i osobenu političku posebnost. S teorijsko-političke pozicije bosanskohercegovačke državlanske nacije, što je njegovo teorijsko, političko i ustavno stajalište, on nadilazi logiku do sada preovlađujućeg etnonacionalnog vrednovanja bosanske političke povijesti uzdižući se na razinu tog novog, mogućeg i nadolazećeg političkog horizonta kao ključa za prosperitet svih bosanskih ljudi. S takvog filozofsko-političkog stajališta on poduzima analizu i vrednovanje dosadašnjih oblika i sadržaja bosanske državnosti, vršeći politološke uvide u bogatu historijsku građu kroz različite etape bosanskog državnog stanja i razvoja.

Banovinska i kraljevska prošlost Bosne, vladarska i religijska zasebnost, teritorijalna cjelovitost i državni/kraljevski suverenitet oznake su srednovjekovne bosanske države, koje, hiljadu godina kasnije, svjedoče da

¹ Tekst je prikaz knjige: Semir Halilović, *Iskustvo države: Bosna i Hercegovina između državnosti i podjele*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2024.

² This text is a review of the book: Semir Halilović, *Iskustvo države: Bosna i Hercegovina između državnosti i podjele*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2024.

zavnobihovska obnova državnosti ne nastaje ex nihilo, već iz kontinuiteta bosanske povijesno-političke ukorijenjenosti. Dolazak Osmanlija u Bosnu, odnosno istočna okupacija Bosne od strane Osmanskog Carstva, kako Halilović kvalificira taj čin, prvorazredan je povijesni događaj koji je intenzivirao političko-vojni interes onodobnih kršćanskih država prema ovoj zemlji. Evropska dogma da ona počiva na antičkoj misli, rimskoj organizaciji i kršćanstvu ovom osvajanju Bosne dala je izrazitu vjersku dimenziju. I više od toga, autor podupire ona mišljenja koja smatraju da se bez obzira na prosvjetiteljstvo i modernizam Evropa općenito samorazumijevala, a i danas samorazumijeva kršćanskom i da je svaki upad „drugih“ u njen zamišljeni prostor dočekivan s podozrenjem.

Uzroke pada Bosanskog Kraljevstva autor vidi u tada svojevrsnom sukobu naroda i države, u indiferentnosti proganjanih bosanskih krstjana spram vlastite države, čiji kralj, primivši katoličanstvo, sudbinu zemlje veže za pomoć katoličkih sila iz Evrope. I odmah na početku knjige Halilović iznosi bitnu odliku svog intelektualnog stila, koji demonstrira na više mjesta u knjizi i povodom različitih analiza, kada socijalno-strukturalni model iz jednog vremena komparativnom metodom ekstrapolira na drugo vrijeme, aktere i prilike, ali u istovjetnu modelsku strukturu. U ovom slučaju on srednjovjekovnu situaciju komparira sa savremenošću. U oba perioda, onog Bosanskog Kraljevstva kao i aktualne savremenosti, on vidi sukob naroda i države. U modernoj bosanskohercegovačkoj državnosti, prema autoru, upada u oči činjenica da unutar njenih državnih okvira živi gotovo polovina stanovništva koje odbija vlastiti državni identitet, vezujući vlastitu egzistenciju za susjedne političke i nacionalne okvire. Aktualnim jezikom rečeno, sukob između etničke i političke imaginacije unutar bosanskog naroda autor otkriva u izvjesnim oblicima primjerenim ranoj fazi bosanske državnosti. Kroz cijelu knjigu Halilović proteže pitanje izostanka, nepostojanja ili nefunkcioniranja bosanskog državljanškog identiteta. Na vrlo analitičan, argumentiran i plastičan način on pokazuje te unutarnje bosanske antinomije između općeg/državnog i posebnog/etnoreligijskog identiteta.

Ova bosanska antinomičnost dugo je općeznanstvena činjenica, s tim da je Halilović do krajnosti potencira i vrlo uvjerljivo prezentira do mjere da ona postaje osnovna politička odrednica bosanskog političkog bitisanja. Pri tome, autor se ne bavi dovoljno analizama uzroka te pojave, a pogotovo se ne bavi načinima njenog prevladavanja, osim zagovaranja koncepta državljanškog identiteta budući da je akcent njegove analize na oblicima i posljedicama te podvojenosti.

Trajne su posljedice osmanskog osvajanja Bosne, eho tog čina odzvanja i danas. Poslije Osmanlija Bosna više nikada nije bila ista. Prekinut je i zaustavljen njen nacionalni i državni razvoj, ona postaje i do danas ostaje društvo određeno islamom, što je u perspektivi kršćanske Evrope pozicionira kao evropskog „heretika“, Halilovićev je stav. Neprijatelji Bosne, kako nekada, tako i danas, koristili su se ovim oruđem sklapajući savezništva na liniji izmišljenog ili stvarnog antiislamizma, podozrivo posmatrajući pitanje Bosne i njenog evropskog političkog pripadanja. Neuspjeh Osmanlija u osvajanju Evrope nakon Velikog bečkog rata, prema autoru, rezultirao je nastankom dvaju procesa, koji traju u izvjesnom smislu do danas. To su sužavanje bosanskih teritorijalnih granica i neprestano raseljavanje bosanskih muslimana. Pri tome je najveći broj mirovnih sporazuma nastalih na porazima Osmanlija protiv Zapada ujedno bio i konstitutivan za nove granice Bosne na sjeveru i zapadu. Kada su bosanski muslimani zauzeli stav da se porazi Osmanlija više ne mogu prelamati preko bosanske supstance, nastao je pokret za autonomiju Bosne. Ukidanjem bosanskog vojnog plemstva/kapetanija i gušenjem pokreta za autonomiju Bosna ponire s povijesne pozornice i to u vrijeme sloma imperijalnih poredaka i nastanka balkanskih nacionalnih država. Ona u tome ne sudjeluje.

Osmanlije „kraj svoje povijesne uloge u Bosni okončavaju lišene časti“ (str. 95) budući se, prema autoru, sada zapadna okupacija Bosne od strane Austro-Ugarske vrši u dogovoru s njima. Današnji prijateljski odnosi modernih država Turske i Bosne i Hercegovine ne mogu zamagliti činjenicu da Bosna za Osmanlije, u Halilovićevoj vizuri, nikada nije predstavljala više od dobrog vojnog potencijala i potom pregovaračkog miraza. Interesantno je autorovo zapažanje da su bosanski Hrvati, u trenutku okupacije najviše razočarani novom vlašću, povijesno imali najviše razloga za zadovoljstvo budući da su ostali pod kontrolom istovjetnih religijsko-političkih sila, unutar kojih je hrvatski korpus imao daleko veću političku moć negoli demografski potencijal. Moglo bi se reći, i sada autor ekstrapolira taj modelski odnos moći na savremene prilike, da istovjetnu poziciju oni zauzimaju i danas, uz podršku sličnog bloka zemalja zapadne Evrope.

Formiranjem Kraljevine SHS započinje era regionalnog hegemonizma, stoljeće srpsko-hrvatske dominacije nad političkim prostorom južnoslavenskog ujedinjenja. Njihove protonacionalne ideje činile su osnovu procesa jugoslavenskog ujedinjenja, a potom i dvaju razornih, razdružujućih ratova. Cjelokupno vladanje Kraljevine SHS u Bosni i Hercegovini baziralo se na trima kontinuiranim procesima: “inverziji vlasništva nad bosanskom zemljom, nacionalnom potiranjju bosanskog stanovništva te ukidanju Bosne i Hercegovine kao političkog i, potom, geografskog pojma“ (str. 130).

Komunistička partija Jugoslavije bila je jedina razlikovno pozitivna politička snaga tokom tog perioda bosanske državnosti. Komunisti su zagovarali, te potom i ostvarili obnovu bosanske državnosti, ali su rješenjem državnog ostavili neriješeno njeno nacionalno pitanje, ostajući na pozicijama potreba srpsko-hrvatskog pannacionalizma.

Tri su ključne političke ideologije suodređivale pitanje Bosne i Hercegovine tokom Drugog svjetskog rata: ideologija nacizma, monarhizma i komunizma. Sve tri ideologije imale su spoljna izvorišta, ali i unutarnje saveznike i pobornike. Dok su nacizam i monarhizam posredstvom ustaškog i četničkog pokreta u svojoj suštini težili uništenju Bosne i Hercegovine kao historijske i političke činjenice, jedini politički pokret koji je budio ideju obnove njene državne cjeline bili su jugoslavenski komunisti. Iako totalitarni pokret, komunizam je onkraj konfliktne prijašnje relacije religija – etnija jedini nudio novu političku perspektivu i egzistencijalni spas. Taj novum bio je prepoznat i prihvaćen posebno u Bosni i Hercegovini. Dva su razloga, prema Haliloviću, zašto Bošnjaci prihvataju tu ideju. Kako su unutar Kraljevine Jugoslavije bili između čekića i nakovnja, izlaz je viđen u politici bratstva i jedinstva, što bi bio prvi razlog, dok je ideja posebnosti i državnosti Bosne i Hercegovine bila drugi motivirajući faktor bošnjačkog pristajanja uz komunističku ideju.

Halilović o obnovi bosanske državnosti tokom Drugog svjetskog rata ima i kritički stav. On prihvata nalaze dosadašnjih istraživanja da su komunisti zav nobihovskim odlukama riješili bosansko državno pitanje, ali ne i nacionalno. Zato on u analizi ide korak dalje. Zamjera komunistima što nisu imali hrabrosti riješiti pitanje bosanske državljske nacije, budući da su definirali Bosnu kao vlasništvo triju naroda. Bio je to, prema njegovom mišljenju, „dalekosežan povijesni propust“ (str. 176) kojim su ostavljena otvorena vrata da u jugoslavenskim krizama Bosna postane epicentar djelovanja velikonacionalnih projekata sa svog istoka i zapada, odnosno, još izravnije, ističe da su rješenjem bez državne nacije komunisti „učinili uslugu srpsko-crnogorskim i hrvatskim pretenzijama prema Bosni i Hercegovini“ (str. 176). Dakle, formulu Bosne kao ni srpske, ni hrvatske, ni muslimanske, već i srpske, i hrvatske, i muslimanske, kojom se danas većinski ponosimo on radikalno propituje.

Autor ne osporava da je komunistička „ustavna trihotomija“ kroz sistem socijalizma dala značajne društvene rezultate. Uostalom, razvoj političke kulture doveo je do njene nadogradnje promjenama Ustava jula 1990. godine, kojima je suverenitet naroda nadomješten prvenstvom suvereniteta građana, a što je bila pravna i politička osnova referenduma za nezavisnost zemlje.

Razmatrajući vrijeme raspada socijalističke Jugoslavije, Halilović krajnje apodiktčki tvrdi: “U cijelom 20. i 21. stoljeću građani Bosne i Hercegovine bili su suvereni samo jedan dan“ (str. 211). Samo je taj dan – dan referenduma za nezavisnost Bosne i Hercegovine suverenitet, modernim političkim jezikom govoreći, proistjecao od građana, a ne od partije ili naroda. Da se Bosna i Hercegovina u raspadu Jugoslavije pojavila u zavnobihovskom okviru kao „i srpska, i hrvatska, i muslimanska“, u političkoj geografiji umjesto Bosne i Hercegovine pojavile bi se tri etničke države. No, građanski suverenizam trajao je jedan dan budući se sljedeće jutro Bosna i Hercegovina probudila kao vojno blokirana država. S iznenađujućom ravnodušnošću međunarodne zajednice spram kršenja univerzalnih međunarodnopravnih normi, suverenoj zemlji nametnut je embargo na naoružanje, čime je prepuštena na milost i nemilost unutarnjim pobunjenim stranama i njihovim sponzorima. U pregovaračkim procesima koji su slijedili sve vrijeme rata protiv Bosne i Hercegovine nije se tražilo mirovno rješenje, već „legaliziranje upotrebljene sile“ (str. 223). Autoru nije jasno, i to objektivno ostaje pitanje za dalja istraživanja, zašto su predstavnici nezavisne bosanske države u uvjetima spoljne agresije i unutarnje vojne pobune pregovarali s predstavnicima uspostavljenih paradržavnih tvorevina s obzirom da su pregovori vodili legitimiranju njih i njihovih zahtjeva. Uz pomoć međunarodne zajednice agresija se pretvorila u unutrašnji politički problem. Uspostava Federacije Bosne i Hercegovine i prihvatanje naziva entiteta „Republika srpska“, što je detaljno analizirano u knjizi, dio je procesa podređivanja mirovnog procesa američkim unutardržavnim izbornim interesima, što je na kraju rezultiralo nedorečenim mirovnim rješenjem. Glede toga Halilović iznosi svoj zaključni stav: „Rat protiv Republike Bosne i Hercegovine nije završio njenim porazom, ali jeste na njenu štetu. Ukidanjem državnog unitarizma i nagrađivanjem nedovršenog etničkog secesionizma, Dejtonskim mirovnim sporazumom kreirano je novo ustavno stanje, uokvirujući ratne politike u mirnodopsku, političku snalažljivost. Zatočeni u konsocijacijskom ustavnom sistemu, unutar modela (kvazi)funkcioniranja, između sukoba i prinudne saradnje, potpisnici Dejtonskog mirovnog sporazuma upućeni su da svoje nedovršene ratne sukobe zatome ili nastave na ustavnom, zakonskom i simboličkom nivou“ (str. 277).

Halilovićeva knjiga je intrigantna i interesantna. Ona je jedno novo čitanje starog materijala. Obiluje nizom lucidnih zapažanja, komentara i komparativnih uvida. To ne znači da se osobno sa svim autorovim stavovima slažem, to u znanstvenom diskursu nije ni potrebno, niti moguće. Ona u svakom slučaju zavređuje znatnu intelektualnu pozornost i kritički dijalog budući da donosi značajne novume u interpretaciju i razumijevanje bosanskohercegovačke državnosti te dašak optimizma u njenu budućnost”.